

Motion till riksdagen 2020/21:3248

av **Robert Hannah m.fl. (L)**

Familjerätt och övrig civilrätt

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om lagstiftning som möjliggör altruistiskt värmoderskap i Sverige, samt rättigheter för barn som tillkommit genom värmoderskap, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en ny statlig utredning om frågor kring altruistiskt värmoderskap och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om krav på föräldraskap för embryodonatorer och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om särskilda skäl för frysförvaring av embryon längre än tio år och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vuxenadoption och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om föräldraskapspresumtion vid ändrad könstillhörighet och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om samkönade pars möjligheter att komma i fråga som adoptivföräldrar och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om föräktenskaplig egendom, arv och gåva som enskild egendom och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om framtidsfullmakter och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om förlust av arvsrätt vid vissa brott och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om elektronisk signatur av familjerättsliga dokument och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en ny utredning om översyn av reglerna om gode män och förvaltare och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om nytt konsumentpolitiskt mål och tillkännager detta för regeringen.

14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om konsumentens rättigheter på nätet och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om konsumentvägledning och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om utökat uppdrag till Konsumentverket avseende konsumentmakt för personer med funktionsnedsättning och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om oseriösa förmedlingstjänster och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ursprungsmärkning och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om europeisk konsumentlagstiftning och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om skuldsaneringslagen och tillkännager detta för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om skärpta regler om kreditprövning vid snabblån och tillkännager detta för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om skärpta regler om marknadsföring av snabblån och tillkännager detta för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om skärpta regler om kreditgivning i form av snabblån och tillkännager detta för regeringen.
24. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om skärpta regler om möjligheten för kreditgivare att vända sig till Kronofogdemyndigheten och tillkännager detta för regeringen.
25. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en översyn av den civilrättsliga regleringen av ocker och tillkännager detta för regeringen.
26. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en översyn av den straffrättsliga regleringen av ocker och tillkännager detta för regeringen.
27. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om skärpta regler gällande lotter sålda på kredit och tillkännager detta för regeringen.
28. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om skärpta konsekvenser för lotterianordnare som bedriver vårdslös försäljning av lotter på kredit och tillkännager detta för regeringen.
29. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om bättre skydd mot falska konkursansökningar och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Individen, och dennes frihet och självbestämmande, är den centrala punkt som liberalismen utgår från. Det är därför som det för liberaler är självklart att den enskilda människan ska ha så stor frihet som möjligt att göra sina egna livsval, så länge den inte kränker någon annans frihet. Eftersom människor är olika kommer livsvalen också att bli olika. Den här motionen handlar om de civilrättsliga politikerområdena familje-, konsumentträtts-, skuldsättnings- och förmyndarpolitik och strävar som all annan liberal politik efter att människors valmöjligheter ska bli fler och att deras friheter blir större.

Genom mångårigt arbete, där liberaler varit särskilt pådrivande, har familjerätten successivt anpassats och blivit mer jämlik för alla familjer. Barns rättigheter påverkas inte längre på samma sätt av föräldrarnas civilstånd. Den samkönade familjen har erkänts och nya former av föräldraskap har fått sin rättsliga reglering. Men ytterligare reformer behövs för att förverkliga liberala principer på familjerättens område.

Förutom de förslag som läggs fram här finns också familjerättsliga förslag i Liberalernas motioner om exempelvis lika rättigheter för hbtq-personer, en starkare barnrättslagstiftning och åtgärder för att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck.

Värdmoderskap

Värdmoderskap, eller surrogatmoderskap som det också kallas, kan förenklat beskrivas som att en person är gravid med någon annans barn. Den som är gravid tar alltså emot ett befruktat ägg genom provrörsbefruktning, och efter födseln tar de tilltänkta föräldrarna hand om barnet.

Värdmoderskap kan vara aktuellt för den som inte har en fungerande livmoder eller där livmodern tagits bort, exempelvis vid en canceroperation – eller för andra par eller enskilda personer som av olika skäl inte kan bära ett barn. Frågan betyder lika mycket för olikkönade som för samkönade par.

I dag är värdmoderskap tillåtet i fem av EU:s medlemsländer, bland annat Danmark, Belgien och Grekland. I dessa länder har man hittat modeller för att möjliggöra värdmoderskap under goda former.

Värdmoderskap är ingen enkel fråga. I ena vågskålen ligger längtan efter barn. I den andra ligger oron för att den som bär barnet exploateras eller att barnet far illa.

Statens medicinsk-etiska råd (Smer) tog upp frågan om värdmoderskap i sin rapport Assisterad befruktning – etiska aspekter (Smer 2013:1). Där var en majoritet i rådet för altruistiskt värdmoderskap och samtliga mot kommersiellt värdmoderskap. En viktig förutsättning för värdmoderskap är att det sker på helt frivillig väg från värdmoderns sida. I grunden är det rimligt att någon som ställer upp som värdmoder också får en ersättning för den uppoffringen som det innebär. Samtidigt kan inblandade ekonomiska transaktioner innebära en större risk att någon annan än värdmodern trycker på, eller i värsta fall tvingar fram, ett värdmoderskap för egen vinning. Det kan vi inte acceptera.

Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet hade i sina direktiv att ta ställning till om värdmoderskap ska tillåtas i Sverige, med utgångspunkten att detta i sådant fall ska vara altruistiskt. I sitt betänkande (SOU 2016:11) redovisade utredningen argument såväl för som emot en lagändring, men utredaren förespråkade själv att altruistiskt värdmoderskap inte borde tillåtas. Vilka närmare avvägningar som ligger bakom denna bedömning framgick inte omedelbart.

Liberalernas ståndpunkt är att altruistiskt värdmoderskap bör tillåtas i Sverige, förutsatt att det finns starka rättsliga garantier för både barnets och den födande kvinnans rättigheter. Former där barn kan komma till världen som är trygga för både barnet och den födande mamman ska alltid välkomnas. De forskningsstudier som hittills gjorts pekar på att detta är möjligt. I svensk lagstiftning bör det till exempel finnas tydliga regler om att en utredning av både föräldrarnas situation och situationen för den som bär barnet ska göras, och att en sådan utredning måste visa att den som bär barnet inte tar på sig denna uppgift emot sin vilja. Det är också viktigt med rådgivning och stöd under hela processen, och att barnets rätt till sina föräldrar och föräldrarnas skyldigheter gentemot det planerade barnet, tydliggörs.

Värdmoderskap kan även bli aktuellt för att möjliggöra föräldraskap genom embryodonation, något som numera är möjligt enligt svensk lag. Om en kvinna saknar fungerande livmoder, och hon och hennes manliga partner kan producera fungerande könsceller, får hon inte bli förälder genom embryodonation eftersom det inte är tillåtet att anlita värdmoder i Sverige. Inte heller är det tillåtet att ta ett befruktat embryo från en svensk klinik utomlands. Det är en allvarlig inskränkning av människors rätt till sin egen kropp och innebär ett lidande för många.

Det finns alltså starka skäl att genomföra en ny utredning om värdmoderskapsfrågor. Förutom de skäl som redovisas ovan bör också erfarenheterna av värdmoderskapsfrågor i länder som Nederländerna, Storbritannien och USA sammanställas, något som inte skedde i den tidigare utredningen. Likaså framkommer nu rapporter om svenska kvinnor som vill ställa upp som altruistiska värdmödrar och att svenska kvinnor har burit andras barn genom privata arrangemang, till exempel genom inseminering i andra länder. Tyvärr hamnar både barnen och föräldrarna i ett osäkert rättsläge i Sverige och processen riskerar att bli både långdragen och innebära många komplikationer för familjen. Lagstiftningen behöver förändras för att både skydda barnens bästa och för att skapa ett bättre regelverk för ofrivilligt barnlösa som söker alternativa sätt att få barn.

Forskningen om värdmoderskapsfrågor och villkoren för de barn som tillkommit genom värdmoderskapslösningar ger kontinuerligt ny kunskap som behöver tillgängliggöras. Vi har respekt för att det här är en svår fråga där det behöver tas hänsyn till evidens och nya rön. Samtidigt är liberalers ryggmärksreflex att svåra etiska frågor ska lämnas åt individerna som det berör att själva ta beslut om. Sammantaget anser Liberalerna därför att en ny statlig utredning bör analysera frågan om altruistiskt värdmoderskap enligt ovanstående principer.

Rättigheterna för barn som fötts utomlands efter värdmoderarrangemang

Oavsett om Sverige inför en möjlighet till altruistiskt värdmoderskap eller ej, måste vi förhålla oss till det faktum att ett växande antal svenska barn föds utomlands genom värdmoderskap i länder där detta är tillåtet. Svensk familjerätt är inte anpassad till detta. Dessa barns rätt till sina föräldrar behöver erkännas.

Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet gick åt motsatt håll och föreslog i sitt betänkande en ny regel om vägransgrund vid fastställande av föräldraskap. Detta skulle ytterligare ha försvårat det rättsliga erkännandet av föräldraskap till barn som tillkommit utomlands genom värdmoderskap. Detta förslag vann dock inte politiskt stöd, utan genom en lagändring har socialnämnder och domstolar tvärtom fått något utökade möjligheter att fastställa faderskap enligt svensk lag.

Denna förändring har dock inte löst det grundläggande problemet att barn som tillkommit genom värdmoderskap utomlands och som i utlandet fått rättsligt erkännande av två föräldrar ändå kan förlora det rättsliga bandet till den ena föräldern vid prövning enligt svensk lag. I dessa lägen behövs antingen en adoptionsutredning i Sverige för den ena föräldern eller ansökan om gemensam vårdnad till svensk domstol. Liberalerna anser att det behövs en ny huvudprincip för dessa situationer, där utgångspunkten bör vara att barnets rättsliga band till sina två föräldrar ska erkännas också enligt svensk rätt förutsatt att den familjerättsliga lagstiftningen i det andra landet bygger på samma grundläggande rättsprinciper som den svenska.

Ytterligare skäl för ny politik på området är att Högsta domstolen den 13 juni 2019 meddelade ett beslut där domstolen i praktiken underkände grunderna för svensk lagstiftning genom att, under hänvisning till principen om barnets bästa i barnkonventionen och barnets rätt till privatliv enligt Europakonventionen, fastslå att en kalifornisk dom om föräldraskap skulle gälla i Sverige. Målet gällde ett svenskt sambopar som hade genomfört ett surrogatarrangemang i USA, med spermier från mannen och ett donerat ägg. Enligt amerikansk rätt förklarades den svenska kvinnan vara barnets förälder och rättsliga mor. I vanliga fall erkänns märkligt nog inte sådana domar i Sverige. Istället är värdmodern som födde barnet – men som inte är genetiskt kopplad till barnet – förälder enligt svensk lag, trots att värdmodern inte är det enligt amerikansk rätt. Högsta domstolens avgörande visar än en gång på behovet av reformer.

Ett annat problem är olika myndigheters bedömningar av medborgarskapsfrågan. Det finns flertalet fall där svenska ambassader har bedömt att ett barn har rätt att få svenskt resebevis utfärdat eftersom barnet har en biologisk förälder som är svensk medborgare men där Skatteverket vägrat ge ut till exempel samordningsnummer. Det har fått till följd att, ambassaden inte kunnat utfärda resebeviset. Skatteverket har inte godkänt utländska domstolsbeslut eller DNA-tester och ansett att värdmodern ska betraktas som enda förälder. Om en svensk ambassad gjort en bedömning att ett barn är svensk medborgare bör inte andra myndigheter kunna göra andra bedömningar.

Vi behöver säkerställa att de juridiska banden mellan barn som fötts utomlands efter värdmoderarrangemang och deras föräldrar erkänns. Detta får konsekvenser för föräldrarnas rätt till föräldrapenning, föräldraledighet och föräldrarnas möjligheter att vara föräldrar på samma villkor som alla andra. Efter att frågan uppmärksammats ett antal år har regeringen nu slutligen tillsatt en utredning (dir. 2020:19) som ska analysera bland annat detta. Uppdraget ska redovisas senast den 21 juni 2021. Liberalerna anser det mycket angeläget att regeringen därefter utan dröjsmål återkommer till riksdagen med de lagförslag som möjliggör trygga juridiska band mellan barn som fötts utomlands efter värdmoderarrangemang och deras föräldrar.

Embryodonation

Liberalerna välkomnar att embryodonation nu har blivit tillåtet i Sverige och att regelverket kring hanteringen av befruktade ägg har moderniserats. De bestämmelser som nu har införts har dock brister, bland annat att ett befruktat ägg som blivit över efter ett pars eller en ensamstående kvinnas befruktning utanför kroppen endast ska få användas om paret eller kvinnan är förälder till minst ett barn. Liberalerna anser att det bör räcka med att det finns ett krav på skriftligt samtycke från donatorerna. Samtycket ska kunna återkallas fram till dess det befruktade ägget har införts.

Den tid som ett befruktat ägg kan frysförvaras har nyligen förlängts från fem år till tio år, vilket är positivt. Liberalerna anser i likhet med Socialstyrelsen att det inte ska krävas synnerliga skäl för att myndigheten ska tillåta att spara det längre än tio år, utan det ska vara tillräckligt med att det föreligger särskilda skäl.

Bekräftelse av faderskap

Reglerna för bekräftelse av faderskap för ogifta är tungrodda och ålderdomliga. Om modern inte är gift fastställs faderskapet enligt 1 kap. 3 § föräldrabalken genom bekräftelse

eller dom. Bekräftelse av faderskap sker skriftligen och ska bevittnas av två personer. Den ska även godkännas av socialnämnden och av modern. Socialnämnden är skyldig att utreda vem som är far till ett barn när faderskapet inte följer direkt av faderskaps-presumtionen och får lämna sitt godkännande endast om det kan antas att mannen är far till barnet.

Bekräftelse av faderskap kan ske även före barnets födelse, men enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd angående socialnämndens utredning och fastställande av faderskap (SOSFS 2011:2 (S)) bör socialnämnden inte godkänna bekräftelsen förrän barnet är fött. Detta gör att barnet i alla händelser bara kommer att ha en rättslig förälder den allra första tiden i livet.

Efter ett tillkännagivande i riksdagen (bet. 2014/15:CU6) tillsatte regeringen den 16 mars 2017 en utredning med uppdraget att se över delar av föräldrabalkens regler om fastställande av faderskap och föräldraskap. Utredaren fick också i uppdrag att göra en översyn av de författningar som handlar om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

Utredningen föreslår i sitt betänkande (SOU 2018:68) flera förenklingar. Bland annat föreslås att kravet på bevitning tas bort när faderskapsbekräftelsen gäller ett barn under 18 år, och det ska finnas en möjlighet att ge den skriftliga bekräftelsen, liksom moderns godkännande, elektroniskt genom användande av e-legitimation. Om en elektronisk bekräftelse ges under graviditeten eller inom femton dagar från barnets födelse bortfaller socialnämndens utredningsskyldighet, utan bekräftelsen anses vara en tillräcklig rättshandling för att registrera faderskapet.

Med delvis bifall till ett motionsyrkande från Liberalerna gjorde riksdagen våren 2019, ett tillkännagivande om att skynda på beredningen av utredningens förslag. Under våren 2020 tillkännagav riksdagen vidare att det ska gå att bekräfta faderskapet digitalt inom 14 dagar efter att barnet fötts. En proposition är nu aviserad till december 2020. Eftersom det återstår så pass kort tid väljer vi att inte nu lägga ett formellt yrkande, men vi förväntar oss att regeringen nu fullföljer beredningen så att lagändringar kan träda i kraft så snart som möjligt. Möjligheten till ytterligare förenklingar med bevarad rätts-säkerhet bör då övervägas.

Adoptioner

Den 1 september 2018 reformerades lagstiftningen om adoptioner. I stort innebar förändringarna en välkommen modernisering och en anpassning till det faktum att familjer ser olika ut. Reformen innebar också att flera förslag från Liberalerna har förverkligats, exempelvis att sambor ska kunna adoptera gemensamt.

I samband med 2018 års reform har det också införts särskilda regleringar kring vuxenadoption, vilket är positivt. Dock finns det anledning att göra fortsatta överväganden kring regelverket för den som själv i vuxen ålder ansöker om att bli adopterad av någon annan. En vanlig situation vid vuxenadoption är att en person som vuxit upp som familjehemsplacerad senare i livet vill bli adopterad av sina familjehemsföräldrar. Det blir ett sätt att få juridisk bekräftelse på det som man betraktar som sin verkliga familj.

Om en tidigare familjehemsförälder längre fram i livet går in i en ny relation blir det dock bara tillåtet med vuxenadoption om båda personerna adopterar. Det kan dock framstå som främmande för den som ansöker om vuxenadoption, eftersom hen inte har vuxit upp med familjehemsföräldrarnas nya partner. De känslomässiga banden existerar inte på samma sätt. Vi anser att regeln om att personer i parrelationer bara får adoptera

gemensamt inte nödvändigtvis är lika motiverad när det gäller vuxenadoption. Det bör övervägas om det i särskilda fall ska vara möjligt för en vuxen att ansöka om att bli adopterad av enbart den ena personen i en parrelation, förutsatt att personens partner ger sitt medgivande.

Under senare år har det framkommit ytterst oroande uppgifter om att barn som adopterats från Chile på 1970-talet skulle ha blivit olagligt bortförda från sina föräldrar för att adopteras utomlands, bland annat till Sverige. Chilenska har arbetat för att få klarhet i vad som har hänt. Det är av största vikt att svenska myndigheter på alla sätt är behjälpliga med att få fram de uppgifter som chilenska myndigheter efterfrågar eller kan komma att efterfråga. Samverkan mellan chilenska och svenska myndigheter för att klarlägga fakta ska på alla sätt eftersträvas. Det är också önskvärt att det finns en dialog mellan den svenska och den chilenska staten i frågan om vilka eventuella åtgärder som kan bli aktuella. Stor hänsyn behöver tas till de individer som är direkt eller indirekt berörda. Vi avser att fortsätta följa frågan noggrant och kommer om så är motiverat att återkomma med konkreta förslag på åtgärder.

Modernisering av familjerätten för regnbågsfamiljer

Stora framsteg har gjorts i arbetet för att alla människor, oavsett sexuell läggning eller könsidentitet har samma rättigheter och möjligheter. Tyvärr återstår många viktiga förändringar för att familjerätten ska behandla traditionella familjer och regnbågsfamiljer på likvärdigt sätt. Exempelvis är reglerna för fastställande och erkännande av föräldraskap inte anpassade till situationer där två personer av samma kön blir föräldrar. Liberalerna anser att lagstiftningen behöver moderniseras i denna del, vilket beskrivs närmare i vår motion om hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter.

Nyligen har lagstiftningen ändrats vad gäller föräldraskapspresumtion vid ändrad könstillhörighet. Vi står bakom principen att det juridiska könet bör återspeglas i det rättsliga föräldraskapet och har därför ställt oss bakom lagändringen. En konsekvens av lagförslaget blir emellertid att faderskap eller moderskap för den som inte fött barnet ska fastställas genom bekräftelse eller dom när det gäller ett gift föräldrapar där någon eller båda ändrat könsidentitet. Någon faderskapspresumtion eller motsvarande moderskapspresumtion gäller alltså inte i dessa fall. Detta är till nackdel för de berörda jämfört med den ordning som gällt tidigare. Vi anser att det är angeläget att det tas fram lagförslag som innebär att det införs en könsneutral föräldraskapspresumtion för bland annat en gift partner till den som föder ett barn vid ändrad könstillhörighet.

Samkönade par har sedan 2003 haft möjlighet att bli adoptivföräldrar i Sverige, men hittills har det bara i något enstaka fall inträffat att ett barn förmedlats genom internationell adoption till ett samkönat par. I så gott som samtliga ursprungsländer är berörda myndigheter avvisande till möjligheten för samkönade par att adoptera. Vad gäller inhemska har det, bortsett från närståendeadoptioner, endast förekommit i ett fåtal fall att barn har adopterats av samkönade par. Vi anser att det behövs insatser för att förbättra samkönade pars möjligheter att komma i fråga som adoptivföräldrar. Detta ska ske inom ramen för de grundläggande principer som adoptionslagstiftningen bygger på.

Polygama äktenskap som ingåtts utomlands

Enligt svensk lag är det inte tillåtet att ingå äktenskap med mer än en person i taget. Ändå är så många som cirka 300 personer, 152 män och 155 kvinnor enligt SCB (2018), registrerade i folkbokföringen som gifta med mer än en person. I vissa fall beror det på brister i folkbokföringen, exempelvis när någon gift om sig under betänketiden för skilsmässan, eller när en person flyttat till Sverige och varit gift tidigare men inte kan visa dokument som styrker att äktenskapet är upplöst eller att den tidigare maken är avliden. I många fall handlar det om att en man har gift sig utomlands med flera kvinnor.

Att en man har flera hustrur beskrivs ofta som månggifte, men strängt taget är det ordet missvisande eftersom det inte handlar om en grupp personer som är gifta med varandra. Den reellt existerande polygami eller mer konkret benämnt – polygyni – som förekommer i patriarkalt styrda länder går ut på att mannen har flera hustrur, men hustrurna har däremot inga inbördes äktenskapsband. Även i andra länder där månggifte förekommer är det vanligast att en person gift sig med flera partners vid olika tillfällen.

Maktrelationen i det reellt existerande polygama äktenskapet är djupt ojämlig vad gäller juridiska aspekter såsom inbördes arvsrätt och försörjningsansvar. Exempelvis vid arv – givet att inbördes arvsrätt gäller – uppstår den asymmetriska situationen att mannens kvarlåtenskap ska fördelas jämlikt eller ojämligt mellan flera hustrur, medan mannen själv ärver hela kvarlåtenskapen efter var och en av sina hustrur.

I lagen om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap finns bestämmelser om under vilka förutsättningar ett äktenskap som ingåtts utomlands ska erkännas som giltigt i Sverige. I den lagen finns också den generellt gällande begränsningen vid tillämpning av utländsk lag, svensk ordre public. Det innebär att en bestämmelse i främmande lag eller ett beslut som meddelats av en myndighet i ett främmande land inte får tillämpas om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen.

Ända sedan giftermålsbalken infördes 1921 på initiativ av liberalen Nils Edéns ministär har det varit en grundpelare för svensk äktenskapslagstiftning att makarna är inbördes likställda och har samma inbördes rättigheter och skyldigheter. Detta är också centralt för jämställdheten. Polygama äktenskap som ingåtts utomlands är oförenliga med denna princip. Liberalernas syn är därför att ett utomlands ingånget polygamt äktenskap inte ska erkännas som ett giltigt äktenskap enligt svensk lag.

Svensk lagstiftning skiljer sig från vad som gäller i flertalet europeiska länder på det sätt att ett äktenskap ingånget i strid mot förbudet mot tvegifte ändå får rättsverkningar som ett giltigt äktenskap. Tills något av äktenskapen har blivit upplöst består alltså två eller fler äktenskap. Sverige hade tidigare ett system med återgång av äktenskap, det vill säga annullering, som tagits bort. Ett sådant system borde återinföras.

Den franska lagstiftningen på området, som bygger på denna modell, bör särskilt studeras. Den franska modellen innebär att månggiften aldrig formellt erkänns och inte får direkta formella rättsverkningar. Behovet av rättsligt skydd för den person som utomlands ingått ett enligt svensk lag ogiltigt äktenskap hanteras i Frankrike utan att äktenskapet som sådant erkänns.

Med bifall till ett tidigare motionsyrkande från Liberalerna gjorde riksdagen våren 2018 ett tillkännagivande om att ge en utredning i uppdrag att se över lagstiftningen i syfte att säkerställa att utländska polygama äktenskap inte erkänns i Sverige. Januari 2020 överlämnades betänkandet där utredningen föreslog en ny huvudregel om icke-erkännande av utländska månggiften, men som inte till fullo tog hänsyn till Liberalernas

linje i frågan. I maj 2020 tillkännagav riksdagen att regeringen snarast möjligt bör återkomma till riksdagen med ett förslag till skärpt lagstiftning mot utländska polygama äktenskap som bygger på den linje som Liberalerna driver i frågan där man tillerkänner ett visst skydd till samtliga kvinnor och inte erkänner äktenskapet som sådant. Vi förväntar oss att regeringen nu fullföljer arbetet för att åstadkomma en stark och ändamålsenlig reglering mot utländska månggiften och har därför inte upprepat något yrkande i denna motion.

Gör föräktenskaplig egendom, arv och gåva till enskild egendom

I princip gäller att vardera maken äger sin egendom och att all egendom vid en bodelning på grund av äktenskapsskillnad ska delas lika. Undantag härifrån är endast sådan egendom, som genom äktenskapsförord eller genom föreskrifter i testamente eller gåvbrev gjorts till enskild egendom. I Norge gäller att sådan egendom, som makarna innehade vid äktenskapets ingående samt egendom som erhållits genom arv eller gåvor, ska undantas vid bodelning på grund av äktenskapsskillnad, såvida inte makarna träffat annan överenskommelse genom äktenskapsförord.

Hälften av alla äktenskap slutar med skilsmässa. En följd av detta är också att antalet omgiften har ökat. Att göra föräktenskaplig egendom, arv och gåva till enskild egendom, såvida inte makarna genom äktenskapsförord avtalat annat, skulle öka friheten för par att själva bestämma över sitt eget äktenskap och vad som skulle följa av en skilsmässa.

Framtidsfullmakter

Den 1 juli 2017 infördes lagstiftning om framtidsfullmakter, något som Liberalerna länge verkat för. En framtidsfullmakt innebär att en enskild individ kan välja en person att företräda honom eller henne, om han eller hon senare i livet blir beslutoförmögen.

Även om ny lagstiftning är på plats finns det dock många olösta frågor. En sak som särskilt bör uppmärksammas är att den nya lagen inte ger möjlighet till framtidsfullmakter för åtgärder inom hälso- och sjukvård eller tandvård. Detta ställer till problem inte minst när en patient är i livets slutskede. Redan i utredningen Förmyndare och ställföreträdare för vuxna (SOU 2004:112) föreslogs att Sverige skulle införa ett livsslutsdirektiv, som i likhet med framtidsfullmakter ger möjlighet för den enskilde att på förhand uttrycka sin vilja om vad som ska hända i vissa situationer. Detta finns i Danmark och skulle ge ökat självbestämmande från patientens sida gällande åtgärder i livets slutskede, exempelvis i vilka lägen patienten uttryckt en tidigare önskan om att få avstå från eller avbryta livsuppehållande behandling.

Utredningen om beslutoförmögna personers ställning i vård, omsorg och forskning redovisade i sitt betänkande (SOU 2015:80) ett färdigt lagförslag som möjliggör för en framtidsfullmäktig att företräda den enskilde gentemot hälso- och sjukvården när denne inte längre har förmåga att själv ta ställning. En sådan bestämmelse skulle öka den enskildes självbestämmande inom hälso- och sjukvård och forskning.

Liberalerna anser att regeringen bör ta initiativ till förtydligande riktlinjer gällande gränsdragningen mellan omsorg och hälso- och sjukvård vad gäller framtidsfullmakter. Vidare behöver regeringen återkomma med lagförslag för hur framtidsfullmakter ska kunna användas även gällande hälso- och sjukvård samt tandvård, med beaktande av

dessa frågors särskilda karaktär (som förhållandet till de grundläggande fri- och rättigheterna i regeringsformen, bl.a. vad gäller skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp).

Framtidsfullmakter ska enligt vår mening kunna registreras digitalt i ett nationellt register. Liberalerna anser att även framtidsfullmakter som upprättas på papper ska kunna lämnas in till detta register. När det i nästa steg införs möjlighet till framtidsfullmakter som omfattar åtgärder inom hälso- och sjukvård samt tandvård anser vi, av hänsyn till den enskildes rättssäkerhet, att sådana fullmakter måste ges in till det nationella registret för att vara giltiga. Av motsvarande rättssäkerhetsskäl ska framtidsfullmakter inte kunna äga giltighet för åtgärder inom hälso- och sjukvård eller tandvård utan föregående myndighetsbeslut om att framtidsfullmakten trätt i kraft. Den danska lagstiftningen på området kan tjäna till förebild för en framtida reglering.

Frivilligt testamentsregister

Enligt svensk lag ska ett testamente, för att vara giltigt, vara skriftligt samt bevittnat av två personer som inte är jäviga. Det är alltid det senast upprättade testamentet som är giltigt. Däremot behöver testamenten inte registreras hos någon offentlig myndighet.

Kammarkollegiet har påtalat att ett antal testamenten inte återfinns, och det förekommer situationer där ett testamente inte går att spåra därför att testatorn före sin bortgång inte berättat var det deponerats. Detta leder till rättsförluster för de tilltänkta arvtagarna, men också för testatorn vars sista vilja därigenom inte följs.

Liberalerna anser att det behöver inrättas ett frivilligt offentligt testamentsregister. Det skulle säkerställa att testamenten kan återfinnas och läggas till grund för bouppteckning, boutredning och arvskifte. Ett frivilligt offentligt testamentsregister har motsvarigheter i andra länder och skulle sannolikt för många människor innebära en ökad trygghet. Det är viktigt att registret är frivilligt, eftersom en regel om obligatorisk registrering annars skulle leda till att många testamenten skulle bli ogiltiga i onödan.

Riksdagen har flera gånger uttalat att det finns goda skäl att införa en möjlighet att registrera testamenten. Även den dåvarande justitieministern meddelade 2016 i ett svar på en skriftlig fråga att han avsåg att ta initiativ till att frågan om testamentsregister på nytt övervägs inom Justitiedepartementet. Eftersom inga konkreta åtgärder redovisats fattade riksdagen våren 2019, med bifall till ett motionsyrkande från Liberalerna, beslut om ett tillkännagivande om att regeringen bör gå vidare med att se över möjligheten att registrera testamenten i ett register i offentlig regi.

Eftersom detta tillkännagivande har gjorts så pass nyligen avstår vi från att nu lägga ett formellt yrkande i samma ärende. Vi förväntar oss dock att regeringen i en nära framtid genomför den av riksdagen efterlysta översynen.

Ett annat förekommande problem vid bouppteckning, som borde ses över i samband med att regeringen överser frågan om testamentsregister, är att efterlevande inte alltid har rätt att bli informerade om ansökning om boutredningsman begärts, och om en sådan ansökning dragits tillbaka. Lagstiftningen behöver ses över för att se till att de med arvsrätt alltid har rätt att bli meddelade när något avgörande hänt med deras fall.

Skärpta regler om förlust av arvsrätt

I ärvdabalken finns en särskild regel om att den som uppsåtligt dödar en person förlorar sin rätt till arv efter personen. Även den som är medgärningsman, anstiftare eller medhjälpare förlorar rätten.

Däremot gäller denna regel inte vid försök till mord, ej heller vid stämpling eller förberedelse. Skälet är att förlust av arvsrätt endast inträffar i det fall brottet verkligen leder till att personen mister livet. Det finns dock fler situationer när det är stötande för rättsmedvetandet att gärningsmannens arvsrätt förblir intakt, till exempel när en person döms för stämpling för långt gångna mordplaner eller gärningar där ett mordförsök påbörjas men polis eller andra hinner avbryta gärningen innan offret mister livet. En förändring av lagstiftningen bör ske på denna punkt.

Elektronisk signatur av familjerättsliga dokument

I många familjerättsliga sammanhang är det fortfarande inte möjligt att upprätta handlingar, ge in ansökningar eller signera myndighetsdokument elektroniskt. Det är helt otillfredsställande att ett föråldrat regelverk gör att digitaliseringens möjligheter inte tas tillvara fullt ut. Digital registrering är snabbare, billigare, miljövänligare och ökar säkerheten i handläggningen.

Liberalerna anser att det är självklart att ansökan om hindersprövning, registrering av äktenskapsförord, ingivande av faderskapsbekräftelse eller framtidsfullmakt och alla andra liknande familjerättsliga dokument som huvudregel ska göras elektroniskt. Vad gäller de dokument som kräver bevittning behövs särskilda lösningar för att säkerställa en fullgod elektronisk bevittning, men det är fullt möjligt att hitta rättssäkra tekniska lösningar för detta. Den registrering av testamenten i ett frivilligt testamentsregister som förespråkas på annat håll i denna motion ska till exempel givetvis kunna ske elektroniskt.

Även i fortsättningen ska det i alla sammanhang vara möjligt att upprätta dokument och göra ansökningar på papper. Det är dock viktigt att lagstiftaren markerar att digitalt är huvudregeln och att myndigheterna bör inrikta sitt arbete på att möjliggöra detta. Regeringen bör även göra en genomgripande översyn för att säkerställa att det familjerättsliga regelverket är anpassat till digitala lösningar.

Överförmyndar-, godmans- och förvaltarsystemet

Det behövs en bred reform av systemet med kommunala överförmyndare och gode män och förvaltare. Under en följd av år har det med jämna mellanrum uppdragats brister i tillsynen av hur gode män och förvaltare sköter sina uppdrag. Det kan även ifrågasättas om strukturen för granskning av gode män och förvaltarna innan de förordnas, och för att upphäva deras förordnanden om de i efterhand visar sig olämpliga för sitt uppdrag, fungerar tillräckligt väl.

Den som inte själv kan sköta sina egna ekonomiska och rättsliga angelägenheter har rätt att få en ställföreträdare, en god man, utsedd. Det är ett frivilligt uppdrag som förordnas av tingsrätter och kommunernas överförmyndare. Sju länsstyrelser har i sin tur i uppdrag att granska de kommunala överförmyndarnas granskningsverksamhet.

Det finns brister i systemet som det är utformat idag. Medierna uppmärksammar inte sällan gode män som har misskött sina uppdrag. Länsstyrelserna riktar löpande allvarlig

kritik mot kommunernas överförmyndarverksamhet, utan att dessa som en konsekvens synes bättra sig. Kommunernas granskning av de gode männen är ofta långsam och otillräcklig.

Många kommuner har problem med rekryteringen av gode män. Samtidigt ökar kraven på de gode männens redovisning: uppdraget, som är frivilligt, blir mer och mer komplicerat och tidskrävande. Man arbetar ensamt och kan i möten med sina uppdragsgivare utsättas för risker. Ersättningen är låg och har inte höjts i takt med lönestegringen. Om en ställföreträdare går bort eller hastigt lämnar uppdraget finns ingen annan backup än anhöriga. Det behövs därför en översyn med syfte att göra det mer lockande att ta sig an uppdraget som ställföreträdare.

Riksrevisionen kom 2017 med en mycket tydlig rapport om godmanssystemets allvarliga brister ("Tillsyn av ställföreträdare och överförmyndare – Statens bristande ansvar för samhällets mest utsatta", RiR 2017:33). Riksdagen beslutade därefter genom ett tillkännagivande att regeringen måste ta itu med en modernisering av lagstiftningen. Regeringen tillsatte därför i juni 2019 en utredning med detta syfte. Tyvärr är inte utredningsdirektiven tillräckliga för att se över systemet i den mån som vi efterfrågar.

Förra året motionerade Liberalerna om att den pågående utredningen skulle få tilläggsdirektiv. Tyvärr är detta för sent nu, varpå vi efterfrågar en ny utredning efter att nuvarande utredning presenteras 2021.

Enligt riksdagens utredningstjänst hade 18 kommuner kommunalt anställda ställföreträdare 2019, detta trots att uppdraget enligt lagstiftningen är individuellt. 47 kommuner köpte ställföreträdartjänster från privata företag. Flera av dessa kommuner har inte på något grundligt sätt utrett lagrummet för att tillsätta bolagsanställda eller kommunala tjänstemän som ställföreträdare. Och när kommuner har gjort utredningar så konstaterar man att rättsläget är osäkert.

Att godmanskap är ett uppdrag för frivilliga har ibland sina fördelar. Den frivilliga gode mannen kan genom personligt engagemang göra mer för en person än vad som skulle kunna förväntas av en yrkesperson. Det har också sina nackdelar. En är att likvärdigheten i stöd till huvudmännen är ojämn. Och, desto allvarligare, det är svårt att hitta frivilliga som vill ta på sig ställföreträdarskap av en mer krävande natur, till exempel stöd för psykiskt sjuka.

Bristerna i ställföreträdarsystemet har varit kända i många år. Länsstyrelserna är konsekvent kritiska i sina granskningar, statliga utredningar påtalar med jämna mellanrum allvarliga brister i systemet, medierna avslöjar återkommande grava fall av vanskötsel.

Regeringen har svarat med en gradvis skärpning i kontrollen av gode män. Den frivilliga gode mannen blir förlagd med vite om hen inte rapporterar rätt och i rätt tid. Detaljnivån i rapporteringen ökar, och digitala banktjänster och legitimationer för olika förvaltningar gör arbetet mer krävande att utföra.

Människor lägger samtidigt mindre tid på frivilliguppdrag, och mer tid på arbete. Högre krav på de frivilliga, samtidigt som antalet frivilliga minskar, håller inte. Även om kommuner kan upprätta gemensamma förvaltningar så kan man inte matcha behovet av frivilliga ställföreträdare mot hur många det finns. De som allra mest behöver en ställföreträdare får ingen.

Ensamkommande får skyndsamt en god man utsedd, medan det först långt senare i asylprocessen utses en särskilt förordnad vårdnadshavare. Detta leder till att många ensamkommande under lång tid saknar någon vuxen som tar på sig en föräldraroll i föräldrarnas frånvaro. Rollen som god man är avgränsad till att bevaka barnets intressen

i främst juridiska och ekonomiska frågor. Frågan är om det inte borde finnas en särskild form av utökat godmanskap eller interimistiskt vårdnadshavarskap för barn och ungdomar i denna situation.

Liberalerna anser att regeringen har varit alltför försiktig i sitt utredningsdirektiv av ställföreträdarväsendet samtidigt som den lämnar utrymme åt utredaren att komma med skarpa förslag. Vi ställer följande krav på den nya lagstiftningen och förvaltningen av ställföreträdarsystemet. Detta bör tas in i den nya utredning som bör tillsättas 2021.

- Att upprättandet av och villkoren för de kommunala förvaltningsenheter vars anställda är ställföreträdare i svårrekryterade fall förtydligas.
- Att upphandling av och villkoren för de kommunala förvaltningsenheter vars anställda är ställföreträdare i svårrekryterade fall förtydligas.
- Att upphandling av ställföreträdare från idéburna organisationer och det privata näringslivet också ska vara ett möjligt sätt att tillgodose behovet av ställföreträdare. Lagrummet för detta måste förtydligas.
- Att en nationell tillsynsmyndighet inrättas. Det har tidigare föreslagits att en av länsstyrelserna ska få ett nationellt samordningsuppdrag. Detta är i vår mening otillräckligt. En nationell myndighet som utfärdar gemensamma och likvärdiga rapporteringskrav för ställföreträdare i hela landet behövs.

Den nationella myndigheten bör också få ett uppdrag att föra offentlig statistik. Ingen har idag ett tydligt ansvar för detta. Öppna jämförelser av kommunernas handläggnings-takt och kvalitet gör det möjligt för kommunerna att uppmärksamma brister och att utveckla verksamheten när det behövs.

Ett nationellt ställföreträdaregister måste upprättas så att överförmyndarförvaltningarna kan sortera bort ställföreträdare som visat sig olämpliga för uppdraget i någon annan kommun än den egna.

Frågan om en särskild form av utökat godmanskap eller interimistiskt vårdnadshavarskap för ensamkommande barn och ungdomar bör utredas.

Personer som inte kan sköta sina angelägenheter har rätt till ett väl fungerande och rättssäkert system. Därför lägger Liberalerna här fram ovanstående riktlinjer för en bred reform av ställföreträdarsystemet.

Liberal konsumentpolitik och politik mot överskuldssättning

Den liberala synen på konsumentpolitiken är att individen ska ha makt och möjlighet att fatta välgrundade beslut utifrån sina egna önskemål. Inget annat samhällssystem än den fria marknadsekonomin, med tydliga spelregler och fungerande konkurrens, ger möjlighet till detta.

För att konsumenten ska ha möjlighet att utöva sin konsumentmakt krävs också kunskap samt en fri och öppen granskning där marknadsaktörer granskas så att oseriösa företag kan avslöjas. Det förutsätter i sin tur att konsumenterna har god tillgång till information. Staten ska ge konsumenterna goda möjligheter att göra sina egna val och vara medvetna om konsekvenserna av dem, men staten ska däremot inte bestämma vilka val konsumenterna ska göra.

Konsumentpolitiken griper in i många andra områden, från konkurrenspolitik och företagarfrågor till miljö- och hållbarhetsfrågor. Alla dessa dimensioner behöver vara närvarande i konsumentpolitiken, men konsumentpolitiken kan inte reduceras till att enbart vara funktioner av dem. Det som motiverar en särskild konsumentpolitik, nu och

i framtiden, är att möjliggöra för konsumenterna att agera självständigt och ta egna beslut på en öppen marknad.

Med stigande arbetslöshet och nedlagda företag efter coronapandemins utbrott kommer allt fler privatpersoner att hamna i en ekonomisk knipa där tidigare skulder växer sig för stora. Höga bolån, i kombination med konsumtionslån och snabba högräntelån med ofta vårdslös kreditgivning, gör att det finns en överhängande risk för att allt fler hushåll hamnar i en skuldfälla de inte kan ta sig ur. Enbart hushållens konsumtionslån – alltså lån för exempelvis semesterresor eller konsumtionsvaror – motsvarade i april 2020 en samlad skuld på 251 miljarder kronor.

Liberalerna vill se en samlad politik mot skuldfällorna. Det är möjligt att hitta ett sätt att bibehålla människors rätt att göra fria val, samtidigt som vi motverkar personliga konkurser och förbättrar skuldsaneringsystemet.

Det konsumentpolitiska målet

Det finns en tydlig skillnad mellan den liberala konsumentpolitiken och den mer kollektivistiska syn som regeringen ger uttryck för. Det nuvarande konsumentpolitiska målet skiljer sig från det som gällde under den tid då Liberalerna hade regeringsansvar för konsumentpolitiken på så sätt att alla hänvisningar till den enskilda konsumenten och hennes konsumentmakt har tagits bort.

Det nu gällande målet för konsumentpolitiken handlar om väl fungerande konsumentmarknader och en miljömässigt, socialt och ekonomiskt hållbar konsumtion. Det konsumentpolitiska mål som fastställdes under den tid då Liberalerna ansvarade för konsumentpolitiken gick ut på att konsumenterna ska ha makt och möjlighet att göra aktiva val.

Skillnaden i synsätt får konsekvenser för den politik som förs. Vi liberaler vill stärka den enskilda människans ställning på marknaden, och den enskilda människans möjligheter att fatta upplysta beslut utifrån sina egna prioriteringar. Med det nuvarande konsumentpolitiska målet reduceras politikområdet i stället till att bli ett miljö- och hållbarhetspolitiskt instrument för att få konsumenterna att fatta rätt beslut.

Naturligtvis är hållbarhetsdimensionen högst närvarande i konsumentpolitiken liksom i andra delar av samhället. Men det som motiverar att konsumentfrågorna är ett eget politikområde är konsumentmakten och konsumentens ställning – annars hade lika gärna marknadstillsynen kunnat ses som en del av näringspolitiken och hållbarhetsfrågorna som en del av t.ex. miljöpolitiken.

Vi anser därför att regeringen bör återkomma till riksdagen med ett förslag till nytt konsumentpolitiskt mål som tar sin utgångspunkt i konsumentmakten.

Konsumentens rättigheter på nätet

Som konsumenterna utför vi allt större del av våra inköp via nätet. Näthandeln innebär stora fördelar för konsumenten, exempelvis ett större utbud och bättre möjlighet att jämföra priser. Men den snabbt ökande andelen inköp via nätet gör också att konsumenterna lämnar ifrån sig allt mer uppgifter om sig själva och sina konsumtionsmönster, uppgifter som är mycket eftertraktad information för företagen. En omfattande vidareförsäljning av sådan information sker mellan företag på ett sätt som är omöjligt för

konsumenterna själva att överblicka. Sammantagen ger denna information mycket stora möjligheter att kartlägga individers liv och tillvaro.

Många företag som tillhandahåller gratistjänster på nätet begär i utbyte tillgång till information om vad konsumenterna gör. Detta får stora följder för den enskildes integritet. Företag som erbjuder kostnadsfria e-postkonton kan till exempel i gengäld skanna innehållet i den post som skickas till eller från kontot, för att på så sätt anpassa den reklam som visas för konsumenten. Samma sak gäller många sociala nätverkstjänster. För att ansluta sig till sådana tjänster måste den enskilde lämna sitt samtycke till detta, men de flesta konsumenter har ingen chans att överblicka vilken information som lagras om dem, och hur den sprids vidare. Detta skapar en väsentlig obalans i relationen mellan företagen och den enskilde konsumenten.

Liberalerna anser att konsumenters integritetsskydd behöver förstärkas. Lagstiftningen behöver förtydligas så att konsumenterna får ett fullgott skydd för sina personuppgifter vid näthandel. Företag behöver givetvis kunna spara uppgifter om sina kunder, men det behövs ett starkare skydd vad gäller vilken typ av uppgifter som får sparas och hur länge detta får ske utan att konsumenten förnyar sitt medgivande.

Vi anser att lagstiftningen behöver skärpas så att konsumenter får tydligare insyn i vilka uppgifter om dem som lagras, och hur den används. De behöver också få bättre möjlighet att få dem raderade i samband med att de säger upp tjänsten i fråga. Särskilt viktigt är detta när det gäller integritetskänslig information som innehåll i e-post och meddelanden på sociala nätverk.

Konsumentskyddet för barn behöver också förbättras när det gäller nättjänster. På nätet förekommer mycket marknadsföring direkt riktad till barn som inte hade varit möjlig i andra medier, bland annat i så kallade freemium-tjänster (det vill säga bastjänster utan särskild kostnad). Skyddet mot marknadsföring direkt till barn på nätet behöver förbättras, och Sverige bör också arbeta på den europeiska och internationella arenan för detta.

Konsumentvägledning

Den nationella konsumentupplysningen ”Hallå konsument” har nu varit i drift hos Konsumentverket i ett antal år. Det var Liberalernas konsumentminister Birgitta Ohlsson som under Alliansregeringen tillsatte den utredning som ledde till att Hallå konsument startades. Det är viktigt att denna upplysningstjänst fungerar som en förstärkning av det totala utbudet av konsumentvägledning i Sverige. I de flesta kommuner finns lokal vägledning som fyller en värdefull funktion och som också når ut till andra konsumentgrupper än de som aktivt söker upp Konsumentverkets upplysningstjänst. På olika håll anlitas också enskilda utförare för vägledning.

Det är angeläget att fortsätta arbeta för att utveckla metoder att nå ut med konsumentvägledning till alla konsumenter och att det finns tillgång till information på olika språk. Vägledning behöver också vara tillgänglig för personer med olika former av funktionsnedsättning.

Stärkt konsumentmakt för personer med funktionsnedsättning

Personer med funktionsnedsättning har ofta sämre möjligheter än andra att utöva sin konsumentmakt. Det kan handla om bristande fysisk tillgänglighet i butikslokaler, men

det handlar lika mycket om att viktig konsumentinformation inte är åtkomlig via kanaler som alla kan använda sig av. Ny teknik, ökad kunskap och vanlig eftertanke är alla faktorer som behövs för att åstadkomma en positiv förändring.

Liberalerna vill höja ambitionerna inom den statliga funktionshinderspolitiken, och detta syns också på konsumentpolitikens område. Vi vill att Konsumentverket får ett utökat och breddat uppdrag att stärka konsumentmakten för personer med funktionsnedsättning. För undvikande av missförstånd vill vi understryka att yrkandet i denna motion avser det formella regeringsuppdraget.

Oseriösa förmedlingstjänster

Konsumenter nyttjar mer än tidigare förmedlingstjänster för köp av tjänster och varor, många gånger utan att vara medvetna om vilken näringsidkare de i slutänden ingår ett avtal med. Förekomsten av förmedlingstjänster har blivit särskilt vanliga när det till exempel kommer till köp av resor och hantverkstjänster via sökmotorer på internet. Ett exempel är de olika söktjänster för resor som länkar konsumenter till en resebyrå som i sin tur förmedlar flygresor hos flygbolag – många gånger utan att ha kontrollerat om de flygbolag som de förmedlar tjänster hos är seriösa näringsidkare.

Liberalerna anser att utvecklingen av förmedlingstjänster ger välkomna möjligheter för konsumenterna. Genom förmedlingstjänster stärks valfriheten att ge fler alternativ för konsumenter att välja mellan. Men när branscher blir alltmer populära medför det även att oseriösa aktörer ger sig in i marknaden och utnyttjar konsumenter. Särskilt konsumentens utsatthet vid användandet av förmedlingstjänster på internet måste tas på större allvar.

Därför anser Liberalerna att regeringen snarast bör tillsätta en utredning som ska se över hur man kan motverka oseriösa aktörer inom förmedlingsbranschen och hur man kan stärka konsumenters ställning när dessa blir utnyttjade av oseriösa aktörer.

Ursprungsmärkning

Konsumentens rätt till information ska vara en ledtråd i hela processen från produktion till konsumtion. Bättre europeiska regler om ursprungsmärkning av fler livsmedelstyper gör det lättare för konsumenten att göra informerade val och därmed t.ex. välja livsmedel utifrån djurhållningsregler eller miljömässiga kriterier.

Det är dock mycket viktigt att bestämmelser om ursprungsmärkning hänger ihop med fungerande system för tillsyn och kontroll. Ur konsumentens synpunkt är ett märkningssystem som inte går att lita på ännu sämre än inget märkningssystem alls.

Europeisk konsumentlagstiftning

Liberalerna slår vakt om att konsumenter ska ha en stark ställning lokalt, nationellt och i EU. På EU:s inre marknad gynnar det konsumenterna om handel med varor och tjänster sker utan hinder över gränserna. Vi vill ha en stark och gemensam konsumentlagstiftning så att konsumenterna kan känna sig trygga i hela EU. Men detta ställer också krav på gemensamt arbete med produktsäkerhet och fortsatt harmonisering av konsumentskyddet på en hög nivå. Regeringen bör driva på för detta i EU-samarbetet.

Förbättra möjligheten till en lyckad skuldsanering

Människor som sitter fast i en skuldfälla måste få möjlighet att ta sig ur den. Reformeringen av skuldsaneringslagen för några år sedan är en viss förbättring, men mer behöver göras.

Vi anser att huvudprincipen ska vara att den som beviljas skuldsanering får en betalningsplan på tre år. Detta är ett bättre alternativ än den nu gällande modellen med fem års betalningsplan med inslag av betalningsfria månader.

Privatpersoner som genomgått skuldsanering ska, i likhet med företagare, bli av med betalningsanmärkningen samma dag som skuldsaneringen är avslutad. Personer som inte kvalificerar sig för skuldsanering ska ändå kunna få utökad hjälp jämfört med i dag, till exempel genom att kommunernas budget- och skuldrådgivare aktivt medverkar till att upprätta skuldplaner för avbetalning.

För att se till att chanserna är så goda som möjligt att en skuldsanering lyckas är det viktigt att kraven är hållbara. Idag är det olika normer som gäller för levnadsstandard under ekonomiskt bistånd, löneutmätning och skuldsanering. Detta kan exempelvis visa sig i att de på ekonomiskt bistånd har rätt att betala för fritidsaktiviteter för barn, men inte den som löneutmäts. I en kommande översyn av lagstiftningen kring skuldsanering borde frågan om gemensam norm för dessa situationer utredas. Möjligheten att få räntestopp vid skuldsanering borde också bli större. Spelpaus ska alltid ingå i skuldsanering.

För att förbättra möjligheten till en lyckad skuldsanering föreslår vi att regeringen tillsätter en utredning för att förbättra dagens system i linje med de förslag som vi lyft i denna motion.

Motverka oseriös kreditgivning och skadliga snabblån

Snabblån – eller sms-lån – är lån med kort löptid och hög ränta. De effektiva räntorna ligger ofta långt över 100 procent och företagen marknadsför sig med att deras kreditprövningar syns i form av utdrag hos kreditupplysningscentraler.

Under perioden 2010–2014 mer än fördubblades antalet ansökningar till Kronofogden om betalningsförelägganden på grund av obetalda sms-krediter och andra snabblån. År 2010 gjordes drygt 28 000 ansökningar, en siffra som ökade till nästan 57 000 år 2014. Därefter har Kronofogden upphört att göra årssammanställningar eftersom branschen förändras så snabbt att myndigheten anser sig sakna möjlighet att bedöma vilka företag som bör ingå i en sådan sammanställning. Ingenting tyder dock på att problemet minskat sedan dess.

Finansinspektionen har sedan 2014 tillsyn över alla företag som ger eller förmedlar lån till konsumenter, även över de så kallade snabblåneföretagen. Alla företag som lämnar eller förmedlar krediter till konsumenter behöver tillstånd hos FI. Enligt FI:s regler får företagen bara låna ut pengar till konsumenter som förväntas kunna betala tillbaka lånet inom den avtalade lånetiden. En förutsättning för detta är bland annat att företagen gör en tillfredsställande kreditprövning av dem som söker lån. Även Konsumentverket har sedan tidigare tillsyn över att företagen sköter kreditprövningen och har också sedan 2014 möjlighet att ta ut en sanktionsavgift av de företag som inte sköter sin kreditprövning på rätt sätt.

Det är uppenbart att dagens regler inte ger tillräckliga möjligheter att ingripa mot de företag som bedriver kreditgivning på ett direkt oansvarigt sätt. Lån med kort löptid är inte i sig något som måste motverkas. Däremot finns det ingen anledning att hålla de

företag om ryggen som har som affärsidé att utnyttja luckor i regelverket och bedriva vårdslös kreditgivning som driver människor in i en skuldfälla.

Den enskilde har alltid ett ansvar för sina ekonomiska beslut. Den som har tagit ett lån ska normalt också förväntas betala tillbaka skulden. Däremot är det inte givet att kreditgivare ska kunna använda sig av statens tvångsmakt för att begära myndighets-hjälp i att driva in skulder för lån som beviljats på oseriösa grunder. Därutöver bör ytterligare åtgärder vidtas för att förbättra kreditgivningen, bland annat genom ett samlat skuldregister dit alla kreditgivningsinstitut redovisar sina fordringar på privatpersoner.

Stärkt information till konsumenter som tar konsumtionslån eller gör särskilt stora inköp på kredit

Allt fler svenskar lånar till konsumtion och svenskarnas skulder hos kronofogden för antalet obetalda konsumtionslån ökar kraftigt. När en låntagare ansöker om flera krediter under en kort period uppstår även en lucka i informationsflödet som gör att långivarna inte alltid ser pågående ärenden hos andra långivare. Informationen till såväl långivarna som låntagarna behöver stärkas. Det samlade skuldregister vi föreslår ovan borde kunna leda till att den som ansöker om någon form av konsumtionslån i samband med kreditprövningen också får en automatisk upplysning om aktuell skuld hos samtliga långivare.

Snabb lån är ett särskilt stort problem i samband med nätcasinon. Deras reklam dominerar reklamflödet i många medier. Möjligheten att erbjuda spel på kredit eller faktura behöver begränsas.

Även begränsningar vad gäller själva kreditgivningen behövs. Ur liberal synpunkt är det viktigt att slå fast att statlig reglering som innebär begränsningar av rätten att ta ekonomiska beslut bara ska övervägas om det är absolut nödvändigt. Med tanke på vilka stora skadeverkningar som oseriös långgivning får för människors privatekonomi har vi dock kommit till den punkt där detta måste prövas.

Liberalerna anser därutöver att oseriösa kreditgivares möjligheter att vända sig till Kronofogden kraftigt måste begränsas. Den statliga tvångsmakt som ligger i Kronofogdens myndighetsutövning ska inte missbrukas av oseriösa aktörer. En möjlighet skulle kunna vara att den kreditgivare som ansöker om betalningsföreläggande på grund av obetalda krediter får utökat ansvar att även lämna in dokumentation över den kreditprövning som gjorts. Om Kronofogden finner att kreditprövningen inte följer god kreditgivningssed ska i så fall Kronofogden inte medverka till att driva in skulden. Även andra möjligheter att strama upp regelverket bör övervägas.

Vidare bör en översyn göras av den civilrättsliga och straffrättsliga bestämmelsen om ocker. I lagens mening innebär ocker att en person använder sig av ”annans trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att utverka en förmån för sig själv som står i uppenbart missförhållande till vederlaget”. Avtalsförhållanden som innebär ocker blir civilrättsligt ogiltiga, och det finns också en motsvarande bestämmelse i brottsbalken.

Lagstiftningen mot ocker är av mycket gammalt ursprung och är svår att tillämpa på dagens kreditmarknad. I rättsfallet NJA 1995 s. 430 uttalade Högsta domstolen att den effektiva räntan inte är ett lämpligt mått på om en näringsidkare gjort sig skyldig till ocker. I stället ska en samlad bedömning göras av räntan och lånevillkoren i övrigt.

Kreditförbudet vid lotteriförsäljning

Huvudregeln är att det inte är tillåtet att sälja lotter på kredit. Dock finns ett visst utrymme för Lotteriinspektionen att i synnerliga fall bevilja undantag från förbudet, om det handlar om försäljning mot faktura gällande så kallade rikslotterier.

Rätten att bevilja undantag infördes i en proposition från den dåvarande socialdemokratiska regeringen (prop. 2004/05:3). I förarbetena till bestämmelsen anförde regeringen bland annat att så kallade rikslotteriers försäljning av lotter mot faktura snarast framstod som ett alternativt betalningssätt än ett sätt att göra det möjligt för den som inte har råd att ändå spela. Försäljningsmetoden ansågs inte heller innebära en risk för spelmissbruk. Bedömningen var att det i stället rörde sig om en lösning som var praktisk och ekonomisk för både anordnaren och lottköparen. Risken för ett upprepat och ett oplanerat spelande framstod enligt den socialdemokratiska regeringen som i det närmaste utsluten.

Det har därefter framkommit att ett rikslotteri som är direkt knutet till ett politiskt parti i stor skala och med offensiv marknadsföring säljer lotter till redan skuldsatta personer. Sedan 2014 har detta partiloteri gått till Kronofogden för att driva in skulder från cirka 8 000 personer. I nästan 2 000 fall har den obetalda krediten lett till betalningsanmärkning för den enskilde. Nästan 100 personer har visat sig få köpa nya lotter på kredit trots att de redan hamnat hos Kronofogden för att de inte betalat för tidigare lotter.

Det står klart att den nuvarande lagstiftningen om kredit vid lotteriförsäljning inte fungerar effektivt. Även här utnyttjas luckor i lagstiftningen på ett oseriöst sätt, vilket drabbar enskilda vars skuldsättning fördjupas.

Falska konkurser

I dag saknas ett effektivt skydd mot att en person utsätts för en falsk ansökan om konkurs, därför att någon annan gentemot myndigheterna utger sig för att vara personen i fråga. Ett uppmärksammat fall inträffade när en framträdande företrädare i näringslivet utsattes för en id-kapning och därefter blev försatt i konkurs. Eftersom den som är försatt i konkurs inte får ha ledande befattningar i företag ledde detta till att personen även blev avregistrerad som verkställande direktör och styrelseledamot i stora och börsnoterade företag.

Såväl tingsrätten, som beslutar om konkurs, och Bolagsverket, som ansvarar för registerhållningen av personer med ledande företagsuppdrag, behandlade detta som ett rent blankettärende och verkställde åtgärderna i enlighet med gällande regler. Konkursbeslutet överklagades av den drabbade och besluten hävdades snabbt, men de potentiella skadorna för både personen själv och det börsnoterade företaget var mycket stora.

Enligt konkurslagen ska tingsrätten fatta ett beslut om konkurs om ansökan kommer från gäldenären själv. Detta gäller oavsett om det är en fysisk eller juridisk person. För fysisk person krävs endast en undertecknad ansökan och ett utdrag ur folkbokföringen, något som vem som helst kan beställa. För juridisk person, såsom aktiebolag, krävs inte dokumentation i form av exempelvis styrelseprotokoll eller stämmobeslut. Domstolen ska endast göra en närmare granskning om det finns särskilda skäl. Inga krav ställs på att den sökande ska legitimera sig.

I lagen saknas uttryckliga regler för vem som är behörig att ansöka om att försätta en bostadsrättsförening i konkurs, något som kan medföra stora problem av ekonomisk

natur för bostadsrättsinnehavarna. Om en bostadsrättsförening felaktigt försätts i konkurs blir samtliga bostadsrättshavares andelar i föreningen värdelösa och lägenheterna betraktas som hyresrätter i konkursboet, med de följder detta får för de boendes privatekonomi.

Ett felaktigt konkursbeslut kan få förödande följder. Förutom den rena förtroendeskadan kan det bland annat innebära att företag eller andra juridiska personer ställs under konkursförvaltning, med de följder detta får med sig. Lagstiftningen behöver snarast ses över för att motverka och om möjligt eliminera risken för att fysiska eller juridiska personer sätts i konkurs genom falska ansökningar.

Stärkt konsumentskydd vid köp av nyproducerade bostadsrätter

Lagstiftningen på detta område är i princip oförändrad sedan 1991 trots att marknaden har förändrats mycket. Branschen har själva tagit fram märkningen Trygg BRF för att förstärka konsumentskyddet vilket är bra, men det finns fortsatt behov av att se över bostadsrättslagen utifrån perspektivet nyproducerade bostadsrätter och bättre harmonisera lagen med t ex de regler som gäller vid köp och tecknande av nyproducerade villor eller egnahem.

Robert Hannah (L)

Johan Pehrson (L)

Lina Nordquist (L)

Christer Nylander (L)

Allan Widman (L)

Maria Nilsson (L)

Gulan Avci (L)

Mats Persson (L)